

## SHAXSDAGI IJTIMOYIY XULQ ATVOR SHAKLLANISHIDA PSIXOLOGIK FANLARNI O'QITISHNING AHAMIYATI

**Tulyaganova Gulnoza Olimjon qizi**

“Alfraganus” universiteti, Pedagogika va psixologiya kafedrası v.b dotsenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14918752>

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada shaxsning ijtimoiy xulq-atvorini shakllantirishda psixologik fanlarni o'rgatishning ahamiyati tahlil qilinadi. Psixologik bilimlarning nazariy va amaliy jihatları va uning jamiyatdagi individual munosabatlarni boshqarishdagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. Psixologiya fanlarini o'qitishda qo'llaniladigan yondashuvlar va ularning ijtimoiy xulq-atvorga foydali ta'siri ko'rib chiqiladi. Maqolada shaxsning ijtimoiylashuvi va bu jarayonda psixologik bilimlarning ahamiyati ta'kidlangan.

**Kalit so'zlar:** ijtimoiy xulq-atvor, psixologik fanlar, shaxs, ta'lim, ijtimoiylashuv, psixologik metodologiyalar, ota-onalar.

**Kirish.** Zamonaviy globallashuv davrida shaxsning ijtimoiy xulq-atvori uning ijtimoiy mavqeini belgilovchi asosiy omil sifatida qaraladi. Bunday xatti-harakatni shakllantirishda psixologik ma'lumotlar va ko'nikmalarni o'rgatish juda muhimdir. Psixologiya fanlari o'z-o'zini tushunishni osonlashtiradi, shaxslararo muloqotni kuchaytiradi va ijtimoiy muhitga moslashishga yordam beradi. Binobarin, psixologiya fanlarini o'qitishning ahamiyatini o'rganish ham nazariy, ham amaliy ahamiyatga ega. Ushbu maqolada individual ijtimoiy xulq-atvorni shakllantirishda psixologik fanlarning ahamiyati va ta'siri ta'kidlangan. Shaxs muayyan jamoaning a'zosi bo'lib, psixologik jihatdan rivojlangan va o'ziga xos xususiyatlari va xatti-harakati bilan boshqalardan ajralib turadi. Kadrlar tayyorlash milliy modelida shaxs ta'lim xizmatlarining iste'molchisi va ularning ijrochisi sifatida xizmat qiluvchi kadrlar tayyorlash tizimining ham birlamchi subyekti, ham ob'ekti sifatida belgilangan. Kadrlar tayyorlash bo'yicha davlat siyosati shaxsning intellektual va ma'naviy-axloqiy rivojlanishini o'z ichiga oladi, ularning har tomonlama barkamol shaxs bo'lib yetishishiga ko'maklashadi. Ushbu ijtimoiy topshiriqning bajarilishi har bir fuqaroning bilim olish, ijodiy qobiliyatlarini namoyon etish, intellektual rivojlanish bilan shug'ullanish va muayyan kasb-hunar egallash huquqini ta'minlaydi. Shaxsning ijtimoiy mavjudot sifatida rivojlanishi uchun qulay ijtimoiy muhit omillari va tarbiya muhim ahamiyatga ega. Ularning ta'siri ostida shaxs rivojlanadi va shaxsga erishadi. Inson ongi ijtimoiy va tarixiy sharoitlarda rivojlanadi va kamolotga etadi, xuddi shunday, har bir shaxsning aql-zakovati faqat ma'lum bir ijtimoiy muhitda kamolotga etadi. Chaqaloq tug'ilgan paytdan boshlab, mavjud

ijtimoiy aloqalar va ma'lum ijtimoiy sharoitlar doirasida, chaqaloq mavjud mehnat sharoitlariga ta'sir qiladi va uning atrofida gilar bilan muloqotda bo'ladi. Shaxs rivojlanadigan muhit barqaror emas. Har bir shaxsning, jumladan, bolalarning intellekti rivojlanayotgan muhitga javoban rivojlanadi. Sinflarga asoslangan jamiyatda bu muhit sinfiy farqlar bilan tavsiflanadi. Binobarin, rivojlanish jarayonida shaxsning ongi turli mazmunni o'zlashtiradi va muayyan muhitga bog'liq holda rivojlanadi.[1] Har qanday sharoitda ham bola bola, yigit esa yigit bo'lib qoladi, shubhasiz. Shunga qaramay, o'smirlar va yigit-qizlarning xislatlari ijtimoiy hayot, madaniyat, tarbiya sharoitiga qarab shakllanadi. Ijtimoiy muhit shaxsning rivojlanayotgan ongiga, birinchi navbatda, tuzilgan tarzda ta'sir qiladi. Ijtimoiy tuzilmalar takomillashib borishi bilan ijtimoiy muhitning o'smir avlod psixikasiga uyushgan ta'siri kuchaydi.

Ijtimoiy muhit - bu shaxsning mavjudligi va mehnatini o'z ichiga olgan ijtimoiy, moddiy va ma'naviy sharoitlar. Makromuhit ishlab chiqaruvchi kuchlar, ijtimoiy o'zaro ta'sirlar, tartibga solish va jamiyatning jamoaviy ongi va madaniyatidan iborat bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy tizimni o'z ichiga oladi. Cheklangan ma'noda ijtimoiy muhit (mikromuhit) shaxsni bevosita o'rab turgan oilaviy, kasbiy, ta'lim va boshqa guruhlarni o'z ichiga oladi. Ijtimoiy muhit shaxsning shakllanishi va o'sishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, inson ijodi va faoliyati ijtimoiy muhitga ta'sir qiladi, natijada o'zgarishlar insonning o'ziga ham ta'sir qiladi. Jamiyatning axloqiy ongi ijtimoiy tajribaning aksidir; axloqiy g'oyalar, nazariyalar va tushunchalar faoliyat va muloqot orqali rivojlanadigan shaxslar o'rtasidagi haqiqiy o'zaro munosabatlarni aks ettiradi. E'tiqodlar axloqiy ongni rivojlantirishning eng yuqori cho'qqisidir. Ular individual faoliyat va xatti-harakatlarning tartibga soluvchisi bo'lib xizmat qiladi. Shaxsning axloqiy yaxlitligi o'ziga bog'liq. Ishontirish axloqiy asosning mustahkam integratsiyasi, axloqiy his-tuyg'ularni rivojlantirish va xatti-harakatlar va munosabatlarga oid tajriba bilimlarini umumlashtirish bilan belgilanadi. Axloqiy g'oyalar va tushunchalarni o'zlashtirishdagi ijtimoiy kontekst an'anaviy qadriyatlar bilan bog'liq bo'lgan uzoq va murakkab jarayondir. Bola ruhiyatida axloqiy hodisaning timsoli nafaqat voqea sodir bo'lgan paytda paydo bo'lishi mumkin. Bola do'stining ilgari kuzatgan faoliyatini takrorlashi mumkin. Bundan tashqari, u muayyan stsenariylarda o'z harakatlarini tasavvur qila oladi. Bunday holda, vakolatxonalar qo'llaniladi. Spirkinning ta'kidlashicha, tasavvurda "ong birinchi marta o'zining bevosita manbasidan ajralib chiqadi va nisbatan avtonom sub'ektiv hodisa sifatida mavjud bo'la boshlaydi." Bolalarning axloqiy ongi va xatti-harakati uyg'unlikda rivojlanadi - bu ta'limning asosiy tamoyilidir. Yoshlarda kattalar va tengdoshlar bilan muloqotda yangi xususiyatlar paydo bo'ladi. Bolalar kattalar bilan mazmunli suhbatga qiziqishadi. Voyaga etgan odamning obro'si va qadr-qimmati xulq-atvorga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Mustaqillik

va xulq-atvor ongini oshirish, orttirilgan axloqiy me'yorlarga muvofiq faoliyatni boshqarish qobiliyatini rivojlantiradi. Axloqiy xulq-atvorni tarbiyalash axloqiy faoliyat va axloqiy odatlarni rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Harakat insonning atrof-muhitga nisbatan munosabatini belgilaydi.

B.T. Lixachevning ta'kidlashicha, axloqiy tarbiyaning asosiy kategoriyasi - bu doimiy hissiy holat, tajribaviy tushunish, haqiqiy axloqiy munosabatlar va o'zaro ta'sirlar bilan tavsiflangan axloqiy tuyg'u tushunchasi. Axloqiy me'yorlar faqat bolaning hissiy integratsiyasi natijasida sub'ektiv axloqqa aylanadi. Shaxsning axloqi axloqiy qadriyatlarga qasddan sodiqlik va izchil axloqiy xulq-atvor orqali namoyon bo'ladi. Ta'lim ichki dunyoqarashni, axloqiy his-tuyg'ularni va xulq-atvorni, shuningdek, o'zini o'zi boshqarish va o'zini o'zi boshqarishni rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu sayohat davomida bola o'z xatti-harakatlarida turli darajadagi o'zini o'zi boshqarishni namoyish etadi. Axloqiy tarbiyaning o'ziga xosligi uning mazmuni, xususan, jamoat axloqi va jamiyatning axloqiy tamoyillarini har bir bolaning shaxsiy ongi va xatti-harakatiga singdirish zarurati bilan bog'liq. Jamiyatdagi inson shaxsining evolyutsiyasi tabiat, atrof-muhit va insoniyat o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sir orqali sodir bo'ladi, bunda shaxslar ushbu elementlarni faol ravishda shakllantiradilar va shu bilan ularning mavjudligi va ichki mohiyatini o'zgartiradilar. Ijtimoiy muhitning shaxsga ta'siri bir xil darajada muhimdir. Bu ta'lim tizimi orqali amalga oshiriladi. Dastlab, ta'lim atrof-muhitdan erishib bo'lmaydigan bilim va ma'lumotlarni o'zlashtirishga yordam beradi, shu bilan birga mehnat va texnik faoliyatga tegishli ko'nikmalar va sertifikatlarni rivojlantiradi. Ikkinchidan, ta'lim tug'ma anormalliklarga ta'sir qiladi va shaxsiy kamolotga yordam beradi. Uchinchidan, ta'lim atrof-muhitning salbiy ta'sirini yumshata oladi. To'rtinchidan, ta'lim kelajakka yo'naltirilgan maqsadni belgilaydi. Binobarin, yoshlarning bilim olishi va o'sishi ta'limning o'zaro bog'liq tamoyillaridir. Ta'lim bolaning shaxsiyatining shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi, bu uning nasl-nasabi, oilaviy sharoiti va ijtimoiy muhiti bilan shakllanadigan yaxlit o'sishni osonlashtirishi mumkinligini ko'rsatadi. Ibn Sinoning ta'kidlashicha, inson xatti-harakati o'ziga xos kamchiliklarga ega. Quyidagilar: insofsizlik, hasad, qasos, adovat, tuhmat va irodaning etishmasligi. To'rt ortiqcha. U fanlarni tavsiflash bo'yicha o'z nuqtai nazarini bayon qildi. Olim tibbiyot fanlariga ustuvor ahamiyat beradi. Falsafa ikki qismga bo'linadi: nazariy va amaliy. U axloq, iqtisod va siyosatni dastlabki guruhga ajratadi. Ikkinchi guruhga fizika, matematika, metafizika va olam qonunlarini tadqiq qiluvchi barcha fanlar kiradi. Ibn Sino bolalar uchun ta'lim muassasalarida hamkorlikda ta'lim olish zarurligini ta'kidlab, quyidagi tamoyillarga amal qilish muhimligini ta'kidlaydi: 1) bilim berishda darhol darsliklarga tayanishdan qochish; 2) ta'limda oddiy tushunchalardan

murakkabga o'tish; 3) mashqlarning yoshga mos kelishini ta'minlash; 4) jamoaviy ish va maktabda o'qitishga ustuvor ahamiyat berish; 5) o'qitish jarayonida bolalarning moyilligi, qiziqishlari va qobiliyatlarini hisobga olish; 6) jismoniy faoliyatni ta'lim amaliyoti bilan birlashtirish.

Hozirgi vaqtda ta'lim metodologiyalarida yagona maqsad, mazmun va ketma-ketlikni qamrab oluvchi yanada ob'ektiv va samarali yondashuvlar qo'llanilmoqda. Ushbu bayonot bilan bog'liq holda, ta'lim yondashuvlari uch guruhga bo'linadi. Shaxsiy ongni shakllantiradigan texnikalar. Faoliyatni shakllantirish va xulq-atvor tajribasini rivojlantirish strategiyalari. Xulq-atvor va faoliyatni rag'batlantirish usullari. O'quvchi shaxsini shakllantirishda oila va maktab o'rtasidagi hamkorlikni osonlashtirish uchun turli strategiyalardan foydalanish mumkin. Bunga erishish uchun oila ham oila, ham maktab sharoitida ta'lim va tarbiyaga, shuningdek, ushbu masala bo'yicha hukumat tomonidan qabul qilingan qonunlar va hujjatlarga e'tiborni kuchaytirishga ustuvor ahamiyat berishi kerak. Bundan tashqari, maktab va oila o'rtasidagi hamkorlik o'ziga xos uslub va shakllarni o'z ichiga olgan alohida pedagogik asosga asoslanishi kerak. Tadbirlar har tomonlama puxta tashkil etilishi, yoshlarni har tomonlama jalb etishi kerak. Shu bilan birga, ular pedagogik va psixologik jihatdan yoshlar uchun mos, intellektual rag'batlantiruvchi, jozibali, tasviriy, ta'sirchan, keng jalb etuvchi va ularning qiziqishlari va intilishlariga mos bo'lishi kerak. Yoshlarning optimal rivojlanishi uchun o'qituvchilar va maktab psixologlari o'smirlar va ularning vasiylari bilan bevosita aloqada bo'lishlari kerak. Atrof-muhit - mehnat va til bilan birgalikda tabiiy va ijtimoiy elementlarni o'z ichiga oladi - shaxsning rivojlanishi uchun shart-sharoitdir. Bola kamolga yetgan sari maktabda bilim va ta'lim oladi, bu elementlardan o'z tarbiyasi quroli sifatida foydalanadi.

**Xulosa.** Shaxsda ijtimoiy xulq-atvorning rivojlanishi ko'p qirrali jarayon bo'lib, bu jarayonni samarali amalga oshirish uchun psixologik fanlarning ko'rsatmalari hal qiluvchi ahamiyatga ega. Psixologik ma'lumotlar ham shaxsning ijtimoiylashuvi, ham shaxsiy o'sishi uchun zarurdir. Maqolada aytilishicha, psixologik fanlar bo'yicha malakali o'qitish ijtimoiy kontekstdagi muammolarni hal qilish uchun mo'ljallangan xatti-harakatlar modellarini ishlab chiqishga yordam beradi. Binobarin, ta'lim tizimida psixologiya fanlarini o'qitishga e'tiborni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.

**REFERENCES**

1. M. E. Zufarova Umumiy psixologiya Toshkent - 2010 51 - bet.
2. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Birinchi jild Toshkent - 2000 y.
3. Gello. V. Kitobni saqlashga o'rgating. V. Gello. Maktabgacha ta'lim - 1976. 1 son 11 - 14 bet.
4. B. X. Xodjayev. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent 2017 y. 204 - 205 bet.